

I. Đặt vấn đề

...Trời rộng vô cùng, đất cũng rộng vô cùng

Bởi khoảng trống mỗi con người bỏ lại

Cái khoảng trống nhỏ nhoi bằng chính vóc họ thôi

Mà cả thế giới này không sao bù nổi

Sau khi Xuân Quỳnh mất, khi giọng thơ trữ tình, đầm thắm, tha thiết, bao dung và nhân hậu ấy đã bị ngắt quãng, người ta mới nhận ra khoảng trống của một cung đàn trong dàn hợp xướng thơ ca hiện đại Việt Nam. Sự mất mát đó không ai trên thế giới này có thể bù đắp nổi. Nhưng “tiếng nói rất riêng của tâm hồn phụ nữ thông minh, sắc sảo, giàu yêu thương” thì còn mãi cho mai hậu.

II. Giải quyết vấn đề

Tiếng nói rất riêng đó được thể hiện trong cái tôi trữ tình lúc nồng nàn, đắm say, yêu thương khát khao hạnh phúc mà vị tha, sẵn sàng hy sinh, dâng hiến; lúc chủ động, quyết liệt hiện đại mà vẫn nhuần nhuyễn, nữ tính truyền thống; lúc tràn ngập tình yêu cuộc sống mà nặng trĩu những mặc cảm lo âu; Và cả cái tôi trữ tình đầy díp dỏm, dễ thương trong những vần thơ dành cho con trẻ.

Xuân Quỳnh đến với văn học thiếu nhi cũng như Tô Hoài, Nguyễn Quang Thiều... không phải như một du khách ghé qua vườn trẻ tìm kiếm chút thanh âm trong trẻo, rồi lại trở về, tiếp tục dẫn mình vào cuộc sống với đầy rẫy những va đập, những buồn vui được mất. Xuân Quỳnh đến với các em bằng một tình yêu thực sự, một tâm nguyện được trở thành nhà thơ của các em. Viết cho các em như một nỗi thôi thúc nóng bỏng muốn nói với các em, muốn truyền cho các em ước vọng sâu xa của mình. Nhiều trang thơ của chị làm phong phú thêm tâm hồn con trẻ, nuôi dưỡng những tình cảm đẹp và hơn thế còn làm sống dậy trong ta cách

nhìn, cách cảm xúc tươi non, trong trẻ mà đôi khi ta đã tự vùi lấp đi trong cuộc sống bận rộn, bận bịu công việc.

Heghen đã từng định nghĩa: “Nguồn gốc và điểm tựa của trữ tình là chủ thể và chủ thể là duy nhất mang nội dung”. Có thể quan niệm rằng cái Tôi trữ tình là nội dung, đối tượng cũng như là bản chất của tác phẩm trữ tình.

Đối với thơ trữ tình, vai trò của chủ thể có một ý nghĩa vô cùng đặc biệt quan trọng. Cái Tôi trữ tình là hình tượng trung tâm trong thơ trữ tình, là chủ thể sáng tạo của thơ ca “Thơ ca muôn đời vẫn là sự bộc lộ cảm xúc của chủ thể sáng tạo trước con người và tạo vật. Mây gió cỏ hoa xinh tươi kỳ diệu đến đâu cũng hết thảy đều tự lòng mình ra” (Lý Hoài Thu – Thơ Xuân Diệu trước Cách Mạng tháng Tám)

PGS.TS Nguyễn Bá Thành nhận định: “Đặc điểm quan trọng nhất của tư duy thơ là sự biểu hiện cái tôi trữ tình, cái tôi cảm xúc, cái tôi đang tư duy. Cái Tôi trữ tình được biểu hiện dưới hai dạng chủ yếu là cái tôi trữ tình trực tiếp và cái tôi trữ tình gián tiếp”

Trước tiên để hiểu cái tôi trữ tình trong thơ Xuân Quỳnh dành cho thiếu nhi phải kể đến quan niệm của nhà thơ trong việc làm thơ cho các em. Đó là một quan niệm sâu sắc mà không phải ai ai làm thơ cũng đều có được: phải xuất phát từ tấm lòng thật sự tôn trọng trẻ em, chị luôn quan niệm sự đau khổ, nỗi lo âu của con trẻ cũng sâu sắc không kém gì của người lớn và chị thực sự tôn trọng tình cảm, trí tưởng tượng của trẻ nhỏ. Để từ đó chị đi lí giải thế giới sự vật theo con mắt trẻ thơ, tìm được sự đồng điệu trong tâm hồn với chúng.

Cơ sở của quan niệm đó một phần xuất phát từ một tuổi thơ không nhọc nhằn nhưng thiếu thốn tình cảm của Xuân Quỳnh. Mẹ mất sớm, bố công tác xa nhà, dù được bà hết lòng thương yêu nhưng với một trái tim đầy nhạy cảm, Xuân

Quỳnh ý thức được sự thiếu vắng của những giai âm hạnh phúc mà lẽ ra chị được hưởng. Sự thiếu thốn tình cảm đã làm nảy sinh những khát khao, trở thành nguồn cảm hứng lớn trong tâm hồn nhà thơ.

Nhưng hơn hết đó chính là tình yêu thương vô bờ bến của một người mẹ dành cho các con. Phải là người yêu trẻ và đặc biệt hiểu trẻ lắm, Xuân Quỳnh mới viết lên được những vần thơ đầy nâng niu, trù mến như vậy.

Với tập thơ “*Lời ru trên mặt đất*” bên cạnh những vần thơ dành cho mẹ, cho chồng là những vần thơ dành cho ba con nhỏ dịu dàng yêu thương. Sự ảm áp, dịu dàng ấy đã làm nên những lời ru êm đềm, ngọt ngào:

“Ngủ nào ngủ ngoan

Mí yêu của mẹ”

(Ngủ nào, ngủ ngoan)

Lời ru ấy thể hiện sự vỗ về, che chở của người mẹ dành cho đứa con yêu. Từ bao đời nay, lời ru luôn là biểu hiện sâu sắc của tình mẫu tử, là sợi dây gắn kết tình yêu thiêng liêng giữa mẹ và con:

“Dẫu con đi đến suốt đời

Vẫn không đi hết những lời mẹ ru”

(Lời ru)

Lời ru khiến cho tất cả trở thành thương yêu của Xuân Quỳnh, đặc biệt là trẻ thơ, là những người con. Chị yêu con bằng tất cả kinh nghiệm của những năm tháng chiến tranh gian khổ, bảo vệ con giữa bom rơi, đạn nổ, giữa bao hiểm nguy, bất trắc:

“Con rãnh rộng bàn chân con thì bé

Trăm nhớ thương, mẹ gửi nơi này”

(Con đi sơ tán)

“Ba tháng lấy, bảy tháng ngồi

Con chơi với đất, con chơi với hầm”

(Tuổi thơ của con)

Trong những vần thơ đầy yêu thương ấy ẩn chứa biết bao âu lo, xót xa. Vì vậy, người mẹ ấy luôn ước ao:

*“Con thức ban ngày, mẹ chờ che con
Khi con mơ mẹ làm sao che chở
Trong giấc mơ chỉ mình con bé nhỏ
Chỉ mình con chống chọi với quân thù
... Nếu giấc mơ là ngôi nhà cửa mở
Thì mẹ sẽ vào che chở cho con”*

(Dãi đất thuộc về tôi)

Chị viết **“Truyện cổ tích về loài người”** và giải thích nguồn gốc thế giới theo logic riêng của chị - logic của nhà thơ - logic của tình mẫu tử.

Trời sinh ra trước nhất

Chỉ toàn là trẻ con

Trên trái đất trụi trần

Không bóng cây, ngọn cỏ

Tình mẹ bao la đã làm hợp lý hóa những điều vô lý, đảo ngược quy luật của tự nhiên mà vẫn được chấp nhận. Người mẹ nói với con về một thế giới, một không gian xa xôi trong huyền thoại nhưng bao giờ cũng quay về nhà mình – một thế giới có thật mà trung tâm là con trẻ. Vì trẻ thơ mà tồn tại, sinh sôi. Từ trẻ con mà sinh ra ghé, bàn, lớp học, ông bà, cha, mẹ để thực hiện mọi nhu cầu, khát khao của trẻ thơ. Mỗi ý tưởng trong bài thơ là một khám phá mới mẻ, độc đáo.

Lấy trẻ em làm nhân vật trung tâm, tập thơ *Bầu trời trong quả trứng* là sự khám phá thú vị về thế giới thần tiên của tuổi thơ. Xuân Quỳnh nhìn mọi vật bằng con mắt trẻ thơ nên chị đã nói hộ được những nỗi băn khoăn, thắc mắc của trẻ, đúng là của chúng.

Không có chân, có cánh

Mà lại gọi con sông

Không có lá có cành

Sao gọi là ngọn gió

Cái quạt bé như thế

Thì gió ở vào đâu?

Biển ngày đêm thét gào

Sao lại không khăn cổ?

(Vì sao?)

Các em bé ở tuổi mẫu giáo, lần đầu tiếp xúc với mọi vật xung quanh, cái gì cũng muốn biết, muốn hiểu. Câu hỏi: ‘Vì sao’ là thường trực trong óc và đầu miệng các em. Nếu không đặt mình vào vị trí các em, nhìn đời bằng cái nhìn ngây thơ, ngây ngô của chúng thì làm sao đặt được câu hỏi rất ngộ này.

Ký ức và tình yêu, quá khứ và những câu hỏi hồn nhiên, trong trẻo, khát vọng sống và sự sẻ chia của tấm lòng người mẹ đã đẩy Xuân Quỳnh vào cuộc hành trình đi tìm những câu trả lời để từ đó mở ra cho con trẻ những chân trời mới lạ. Xuân Quỳnh dành một quãng thơ của mình để ngân nga khúc nhạc yêu thương, và trong đó, người đọc bắt gặp những cuộc trò chuyện tâm tình giữa *con* và *mẹ*, giữa *người hỏi* - người đang ‘sở hữu’ một tuổi thơ thánh thiện và *người trả lời* - người

đang nhìn ngày hôm qua bằng đôi mắt rất đỗi nhớ thương và đang dang rộng vòng tay ấp ủ những bé thơ.

Xuân Quỳnh đã chạm vào cỗi thơ bằng bàn tay “đánh chắt chơi chuyền thuở nhỏ - Hái rau dền rau dẹt nấu canh - Tập vá may tết tóc cho mình - Rồi áp mặt trên bàn tay khóc mẹ”. Bàn tay ấy, trái tim ấy luôn thổn thức vì tình yêu. Và, cái con người “đam mê sống, đam mê yêu, đam mê trong thiên chức làm vợ làm mẹ” ấy mê mãi rong ruổi suốt cuộc hành trình của mình đi tìm những câu trả lời, những đáp án thú vị cho những vì sao sáng long lanh trong đôi mắt trẻ: *Tại sao con gà sinh ra?, Sao trăng khuyết, trăng đầy?...*

Có những bài thơ, ngay tựa đề, đã là câu hỏi. Người mẹ trẻ gom góp từng câu hỏi hồn nhiên của con trẻ, gom góp từng sợi yêu thương lấp lánh:

Mùa hè nắng ở nhà ta

Mùa đông nắng đi đâu mất?

Để rồi, chị ấp ủ những hạt giống, ươm mầm cho những lí giải rất đỗi dễ thương:

Nắng ở xung quanh bình tích

Ủ nước chè tươi cho bà...

... Nắng vào quả cam, nắng ngọt

... Nắng lặn vào trong mùi thơm

... Nắng thương chúng em giá rét

Nên nắng vào áo em đây...

Giọt nắng hiền lành trú ngụ đâu đây trong cuộc sống này. Vì nắng đỏ hồng.
Vì nắng ấm áp. Nắng ở trong thơ và trong lòng mẹ.

Với “Tại sao gà con sinh ra?”, người mẹ làm thơ Xuân Quỳnh tha thiết, đau
đáu về một niềm mong chờ hạnh phúc. Gà con sinh ra, vì sao nhỉ? Vì

“Thấy gà mẹ khổ quá

Cứ nằm liền ổ rom

Thân xác xơ gày mòn

Không ăn mà mãi thức”,

Nên

“Thương mẹ đập vỏ trứng

Thế là gà sinh ra”.

Dòng chảy của yêu thương vẫn rào rạt trong từng câu trả lời, nguyên khôi,
thánh thiện.

Đi tìm câu trả lời trong yêu thương và thấy cuộc đời ngân lên thành khúc hát, Xuân Quỳnh trả mình về trong tiếng gọi *Mẹ* của con yêu:

Mẹ ơi mẹ có biết

Sao trăng khuyết, trăng gầy?

(Muốn trăng luôn luôn tròn)

Và:

Má ơi, ai sinh cá

Ai làm ra cái kem

Đêm sao lại màu đen

Ban ngày sao màu trắng?

(Cắt nghĩa)

Hay:

Mẹ ơi, bông hoa kia

Là của ai hở mẹ

Cái màu xanh trên cửa

Kia nữa là của ai?

(Mẹ và con)

Những câu hỏi ấy như một niềm ám ảnh đối với Xuân Quỳnh - ám ảnh tình yêu, ám ảnh khát vọng, ám ảnh nhớ thương... Cho nên chị cất giữ chúng trong ngăn kéo yêu thương của mình, và không quên những hồi đáp đầy âu yếm:

Trăng khuyết là trăng gầy

Lúc buồn trăng khuyết thế

Trăng giống như là mẹ

Lúc con hư mẹ gầy.

(Muốn trăng luôn luôn tròn)

Câu trả lời gợi dẫn đến một phép so sánh bất ngờ: trăng được ví như mẹ, người mẹ luôn hao gầy vì lo lắng cho con, luôn dõi theo từng bước trưởng thành của con. Hình ảnh mẹ đổ bóng vào thơ, tự nhiên, dịu dàng như mặt trăng cứ chảy hết từng giọt ánh sáng mát lành cho vàng kí ức tuổi thơ thêm trọn vẹn.

Xuân Quỳnh luôn tìm tòi, khám phá, sáng tạo để thi vị hoá những biến động trong cuộc sống, để mỗi câu trả lời là một nốt nhạc của tình yêu, nốt nhạc ngân lên từ trái tim:

Ban ngày làm bằng nắng

Màu xanh làm bằng cây

Quả ớt làm bằng cay

Tiếng ồn sinh tàu điện

Gió trong con ốc biển

Ghé tai nghe mà xem...

A lại còn cái kem

Thì làm bằng mùa rét

Bông hoa làm bằng Tết

Tết làm cho hương thơm...

Và thật nhẹ nhàng, chị đã mang lại cho con những cảm nhận ban đầu về tình nghĩa gia đình

“Con làm bằng yêu thương

Của cha và của mẹ

Của bà và của ông

Của má nữa biết không

Con làm bằng tất cả”

(Cắt nghĩa)

Bài thơ Cắt nghĩa Xuân Quỳnh làm tặng Minh Vũ – con riêng của Lưu Quang Vũ. Xuân Quỳnh đã lý giải thật ngộ nghĩnh nhưng rất cụ thể, giải đáp một thắc mắc của con trẻ. Con có mặt trong cuộc đời này từ tình yêu thương, từ sự chăm sóc tận tình của tất cả những người ruột thịt, của cha, của mẹ, của bà, của ông và của chính má nữa:

Tuy con má chẳng sinh ra

Con vẫn quen gọi má

Xuân Quỳnh làm thơ, và kể chuyện cho con bằng thơ. Và, những lời ru trên mặt đất dành cho con, cho khoảng trời tuổi thơ êm dịu cũng bằng thơ. *Bầu trời trong quả trứng* là câu trả lời về những khát vọng bé bỏng, về những tâm tình yêu thương; “Trời xanh của mỗi người” lại vẽ nên những hoài niệm, những mong ngóng, những vết thương loang lổ sau chiến tranh, là những khát khao khám phá,

là hướng vọng tương lai. Nhưng dù viết cho riêng ai chẳng nữa, trong Xuân Quỳnh là tất cả yêu thương:

Của con đây con ơi

Đều của con tất cả

Cái màu xanh trên cửa

Cái bông hoa cuối vườn...

... Là của con cả đó

Cả mẹ cũng của con.

Đề rồi, khi câu hỏi gợi chị về với sự nũng nịu được vỗ về: “Của con sao nhiều thế?”, Xuân Quỳnh ngập tràn trong hạnh phúc yêu và được yêu:

Ừ của con nhiều quá

Nhưng mẹ lại nhiều hơn

Vì tất cả của con

Mà con là của mẹ.

Bắt đầu với những câu hỏi, trọn vẹn yêu thương trong từng câu trả lời, một cách giản dị, Xuân Quỳnh đem đến thế giới tuổi thơ một định nghĩa về tình yêu. Tình yêu ấy được thắp bởi những dòng ánh sáng của ban mai, thanh khiết như giọt sương trong trẻo, tình yêu ấy có trong từng sợi nắng ngọt, có ở cả cái cựa mình lặng lẽ khi gà mẹ ấp iu ổ trứng... Một đời người quá ngắn ngủi để hiến dâng mật ngọt cho thơ, nhưng với rất nhỏ bé những câu trả lời, Xuân Quỳnh đã để lại trong cõi thi ca một hình ảnh Mẹ lấp lánh, thiết tha, một niềm thương mà mỗi tuổi ấu thơ không bao giờ quên được.

Cả cuộc đời Xuân Quỳnh là một bài thơ – bài thơ của một tâm hồn phụ nữ khao khát yêu thương và khát khao được trao gửi thương yêu, của một trái tim nhân hậu, đằm thắm và giàu nữ tính. Chị viết và sống như một sự hồi thúc được giải bày, một cách để trải lòng yêu thương cho cuộc sống, cho trẻ thơ mà trước hết là những đứa con của chị. Và phải chăng tâm hồn thành thực ấy chính là sức hút mạnh mẽ của thơ Xuân Quỳnh đối với độc giả Việt Nam. Và đặc biệt, cái tình mẫu tử ấm áp, tốt lành ấy sẽ mãi là một ngọn lửa cháy sáng trong lòng độc giả Việt Nam, gieo vào lòng con trẻ sự vị tha và tình yêu thương cao thượng.

III. Kết thúc vấn đề

Nếu như cái tôi trữ tình ở thơ Hồ Chí Minh là hình ảnh một người chiến sĩ cộng sản tự rèn luyện mình, ở Lê Anh Xuân là hình ảnh một người con xa quê hương luôn luôn khao khát trở về, cái tôi dứt khoát, hiên ngang trong thơ của Hồng Nguyên thì ở Xuân Quỳnh đó là hình ảnh người mẹ với trái tim nhân hậu và tràn đầy yêu thương. Thơ thiếu nhi của Xuân Quỳnh đã trở thành người bạn tri âm với

trẻ thơ và ở đó mỗi người phụ nữ tìm được sự đồng cảm, sẻ chia trong tư cách là một người mẹ.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. Xuân Quỳnh, *Thơ và đời*, Nxb Văn hóa, 1998
2. Phê bình bình luận văn học Anh Thơ, Lâm Thị Mỹ Dạ, Xuân Quỳnh, Phan Thị Thanh Nhân, Nxb Văn nghệ - Tp HCM, 1998
3. Xuân Quỳnh, *Tác phẩm và lời bình*, Nxb Văn học, 2011
4. Xuân Quỳnh, *Bầu trời trong quả trứng*, Nxb Kim Đồng, 2006
5. Nguyễn Bá Thành, *Tư duy thơ và tư duy thơ hiện đại Việt Nam*, Nxb Văn học, 1996